Code voor hygiëne op kinderboerderijen in Nederland

2004
Ministerie van VWS: Directie VGP
Ministerie van LNV: VWA, Directie VD

SAMENVATTING 1

1. INLEIDING 2

2. CODE VOOR HYGIËNE OP KINDERBOERDERIJEN 3

2.1 INRICHTING 3
2.2 DIERMANAGEMENT 3
2.3 BEDRIJFSMANAGEMENT 3

3. LIJST MET ZIEKTEKIEMEN 4

3.1 SALMONELLA/ CAMPYLOBACTER 4
3.2 E. COLI 4
3.3 Q-KOORTS 4
3.4 CRYPTOSPORIDIUM 4
3.5 HUIDSCHIMMELS 4
3.6 CHLAMYDIA 5
3.7 PASTEURELLA 5
3.8 STAPHYLOCOCCUS 5
3.9 ECHTYMA 5
3.10 TOXOPLASMOSE 5
3.11 MELKERSKOORTS (LEPTOSPIRA HARDJO) 5
3.12 YERSINIA ENTEROCOLITICA 5
3.13 HEPATITIS E VIRUS 5

4. MAATREGELEN DIEREN 6

4.1 AANVOER DIEREN 6
4.2 AFZONDERING ZIEKE DIEREN 6
4.3 VERZORGING ZIEKE DIEREN EN DIEREN IN QUARANTAINE 6
4.4 GEBOORTE OF ABORTUS VAN DIEREN 7
4.5 AFVOER DODE DIEREN 7
4.6 ZIEKTEPREVENTIE DIEREN 7
4.7 HYGIËNE DIEREN 7
4.8 LOGBOEK VOOR DIEREN 7

5. MAATREGELEN OMGEVING 9

5.1 MEST OPRUIMBELEID 9
5.2 REINIGING EN ONTSMETTING 9
5.3 OPRUIM- EN AFVALBELEID 9
5.4 VOORKOMEN EN BESTRIJDING VAN PLAAGDIEREN 9
5.5 VOEROPSLAG 9
5.6 VUILE EN SCHONE WEG 9
5.7 INFORMATIEBORD 10
5.8 SCHOENENBORSTEL 10

6. BESCHERMING MEDEWERKERS/BEZOEKERS 11

6.1 HYGIËNEBELEID 11
6.2 HANDENWASFACILITEITEN 11
6.3 ZWANGERENBELEID 11
6.4 BIJT- EN KRABINCIDENTEN 12

7. BEGRIPSBEPALINGEN 13

8. CHECKLIST 14

9. INFORMATIEBORD VOOR BEZOEKERS 15

Samenvatting

Deze code is bedoeld om de hygiëne op kinderboerderijen te verbeteren. Het doel hiervan is het risico dat medewerkers of bezoekers op de kinderboerderij een ziekte oplopen zo laag mogelijk te maken. Dieren kunnen ziektekiemen bij zich dragen en deze uitscheiden zonder dat we daar iets van merken. Deze dieren lijken klinisch gezond te zijn. Als een mens in aanraking komt met dergelijke ziektekiemen kan deze er wel degelijk ziek van worden. Dit geldt met name voor jonge kinderen, ouderen, zwangere vrouwen en mensen met een verminderde weerstand. Onderzoek heeft uitgewezen dat juist deze groepen mensen vaste bezoekers van kinderboerderijen zijn.
Om een goede hygiëne op een kinderboerderij te kunnen bewerkstelligen, moet het hygiënemanagement op meerdere fronten tegelijk worden aangepakt. Op het niveau van de dieren zijn maatregelen als de speciale verzorging van nieuwe en zieke dieren en strikte hygiëne bij geboorte en abortus van groot belang. Deze maatregelen geven echter niet het beoogde resultaat als niet ook in de omgeving van de dieren een goede hygiëne gehandhaafd wordt, zoals onder andere het mestvrij houden van de looppaden en het voorkomen van plaagdier overlast op de kinderboerderij.
Een goede persoonlijke hygiëne van medewerkers en bezoekers is hierbij het sluitende stuk. Dit is vooral gericht op het regelmatig handen wassen, waartoe de mogelijkheid geboden dient te worden.

1. Inleiding

De aanleiding voor het opstellen van deze code is een incident waarbij een klein jongetje na een bezoek aan een kinderboerderij ernstig ziek is geworden. Om de kans op herhaling zo klein mogelijk te maken is door de Keuringsdienst van Waren, thans VWA, in samenwerking met de Stichting Kinderboerderijen Nederland (SKBN), de Vereniging van Medewerkers Kinderboerderijen (VMK), de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) de consulent kinderboerderijen IPC Barneveld en de afdeling VVDO (faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht) deze hygiënecode opgesteld.
Deze code is opgesteld als leidraad voor de verbetering van de hygiëne op kinderboerderijen in Nederland. Hygiëne zou men kunnen definiëren als alle maatregelen die erop gericht zijn om de infectiedruk (kans op een infectie) op de kinderboerderij zo laag mogelijk te houden. Hygiënische maatregelen hebben enerzijds betrekking op de bedrijfsvoering van de kinderboerderij, zoals het aankoopbeleid, huisvesting van de dieren, reinigen en ontsmetten, enz.. Anderzijds moeten de bezoekers op de hoogte gebracht worden van eventuele risico's en de hygiëne die zij moeten betrachten. Op de kinderboerderij moet voor de bezoekers een informatiebord aanwezig zijn.
De tekst hiervoor wordt aangeleverd door de VWA, zodat de tekst bij alle kinderboerderijen eenduidig is. Kinderboerderijen in Nederland hebben over het algemeen weinig grondoppervlak tot hun beschikking met hierop een grote collectie dieren. De dierdichtheid is vaak groot met als gevolg een hoge infectiedruk. Het doel van deze hygiënecode is het verbeteren van het hygiënemanagement op de kinderboerderij en hierdoor het risico dat medewerkers en bezoekers een infectie oplopen zo laag mogelijk te maken.

Dieren kunnen ziektekiemen bij zich dragen zonder dat ze er zelf ziek van zijn. Dus gezond ogende dieren kunnen ziektekiemen uitscheiden die bij de mens (ernstige) ziekteverschijnselen kunnen veroorzaken. Blootstelling van de mens aan deze ziektekiemen kan plaatsvinden via direct of indirect contact met dieren. Dit wil zeggen door het aaien/knuffelen van de dieren, tijdens het verzorgen van de dieren, door contact met de mest van dieren die op de vacht van het dier zit of op de grond ligt, enz..
Jaarlijks bezoeken ongeveer 15-20 miljoen bezoekers de kinderboerderijen in Nederland, met een harde kern van een miljoen mensen. Tweederde van deze bezoekers behoren tot de klassieke risicogroepen (de zogenaamde YOPI's (Young, Old, Pregnant and Immuno-compromised)). Dit wil zeggen: jonge kinderen, oudere mensen, zwangere vrouwen en mensen met een verminderde weerstand (als gevolg van een ziekte of een bepaald medicijn gebruik). Omdat juist deze risicogroepen het grootste deel van de bezoekers van kinderboerderijen uitmaken, is het verlagen van de infectiedruk op de kinderboerderijen door een goed hygiënemanagement van extra groot belang.
De eigenlijke Code wordt gevolgd door een lijst met ziektekiemen en een toelichting op de maatregelen. De Code wordt afgesloten met een aantal begripsbepalingen, een checklist voor de beheerders en medewerkers van kinderboerderijen en in de bijlage de tekst voor het te plaatsen informatiebord.

Deze hygiënecode heeft vooralsnog geen wettelijke basis en heeft dus geen verplichting tot navolging, maar dient als leidraad voor de verbetering van het hygiënemanagement op kinderboerderijen in Nederland.

2. Code voor hygiëne op kinderboerderijen

2.1 Inrichting

1. Er is voldoende handenwas gelegenheid aanwezig. Stromend water, een zeepdispenser en handendrooggelegenheid maken hier deel van uit.
2. Het voer wordt zo goed mogelijk afgesloten bewaard in verband met verontreinigingen en plaagdieren.
3. Wanneer het publiek eet- en drinkwaren nuttigt is hiervoor een aparte locatie aangewezen waar geen dieren mogen komen.
4. Zieke dieren en dieren in quarantaine moeten worden gehuisvest in een aparte weide of hok.
5. Er is een informatiebord aanwezig voor bezoekers.
6. Vuile en schone weg principe.
7. Er is een schoenenborstel aanwezig om voor het verlaten van de kinderboerderij het schoeisel te reinigen.

2.2 Diermanagement

1. Gedegen aankoopbeleid. Nieuwe dieren voor minimaal twee, maar liefst zes weken afzonderen van andere dieren en bezoekers.
2. Zieke dieren worden afgezonderd in een aparte quarantaine ruimte of weide en komen niet met het publiek in aanraking.
3. Aan de verzorging van zieke dieren dient extra aandacht besteed te worden.
4. Publiek staat bij de geboorten van dieren achter een hek en heeft geen rechtstreeks contact met de geboortematerialen (nageboorte, geaborteerde vruchten, bezoedeld stro, etc).
5. Geboortematerialen worden in goed gesloten zakken op een reguliere wijze afgevoerd.
6. Dode dieren worden opgeborgen in een goed afgesloten kadaverton en op de voorgeschreven wijze afgevoerd.
7. Houdt de dieren zo schoon mogelijk.
8. Op de kinderboerderij is een logboek aanwezig waarin de beheerder aantekening houdt van:
   - De aantallen en soorten dieren die aanwezig zijn, met waar nodig identificatiekenmerken.
   - Aan en afvoer van de dieren en bijbehorende data.
   - Bijzonderheden met betrekking tot eventuele ziekten van de dieren.
   - Veterinaire controle, bevindingen en ingestelde therapie.
9. Twee maal per jaar vindt een routinecontrole plaats van de aanwezige dieren door een dierenarts. Bevindingen en diergeneeskundige handelingen worden in het logboek genoteerd.

2.3 Bedrijfsmanagement

1. In het logboek staan de naam en adres van de beheerder vermeld.
2. De stallen zijn zodanig schoon voor zover dat in redelijkheid verwacht mag worden.
3. De stallen en hokken worden met een redelijke frequentie, minimaal 1 maal per jaar, gereinigd en ontsmet.
4. De mest wordt met regelmaat verwijderd en afgevoerd. De bestemming van de mest staat vermeld in het logboek.
5. Rommel en afval wordt dagelijks zo goed mogelijk opgeruimd.
6. Bij het behandelen, verzorgen en voeren van de dieren worden laarzen/klompen of werkschoenen gedragen die na afloop gereinigd en ontsmet worden. Dit schoeisel mag het terrein van de kinderboerderij niet verlaten.
7. De beheerder en verzorgers/vrijwilligers van de dieren wassen na de onder 6. genoemde handelingen de handen. Eten, drinken en roken is tijdens het verzorgen van de dieren niet toegestaan.
8. De beheerder ziet toe op het feit dat kinderen onder de 5 jaar altijd onder begeleiding zijn van een volwassene.
9. De kinderboerderij is alleen geopend als de beheerder of een medewerker aanwezig is.

3. Lijst met ziektekiemen

Omdat er op kinderboerderijen een groot aantal verschillende diersoorten voorkomt, kunnen er ook veel verschillende soorten ziektekiemen aangetroffen worden. De meest voorkomende dieren op kinderboerderijen zijn kleine herkauwers (geiten en schapen), konijnen, knaagdieren, cavia's en kippen. Hiernaast komen ook regelmatig varkens, runderen (koeien en kalveren), onevenhoevigen (ezels, pony's), eenden, ganzen, zwanen en hoenderachtigen (fazanten, pauwen) voor.
De meest voorkomende ziektekiemen bij deze dieren zijn vermoedelijk Salmonella, E. coli en Campylobacter, Coxiella, Cryptosporidium en huidschimmels. Hiernaast komen ook Chlamydia, Pasteurella, Staphylococcus en de veroorzaker van Ecthyma voor.
Het grootste risico voor de volksgezondheid vormen echter de veroorzakers van darminfecties bij de mens: Salmonella, E. coli en Campylobacter. Het risico op besmetting met deze bacteriën op een kinderboerderij is echter nog vele malen kleiner dan de risico's die uitgaan van de consumptie van voedingsmiddelen van dierlijke oorsprong. Bacteriën in voedingsmiddelen krijgen doorgaans echter nog wel te maken met een verhittingsstap, waardoor de risico's sterk afnemen (is deze zin in deze context wel relevant?).

3.1 Salmonella/ Campylobacter

Veel diersoorten (rund, schaap, geit, enz.) kunnen deze bacteriën met zich mee dragen en uitscheiden, meestal zonder dat ze zelf ziek zijn. Een enkele keer vertonen de dieren diarree. De dieren scheiden de bacteriën uit met de mest, welke dan weer besmettelijk kan zijn voor andere dieren en de mens.
De mens loopt een besmetting op door direct of indirect contact met besmette dieren of hun mest. Dit kan via een met mest besmette bek/snuit, vacht of via met mest bevuild(e) (drink)water, grond of strooisel. Bij de mens kunnen de volgende verschijnselen voorkomen: waterige (bloederige) diarree met hevige buikkrampen en koorts.

3.2 E. coli (O157 STEC)

Dieren, met name herkauwers, kunnen de bacterie met zich mee dragen en uitscheiden in de mest zonder dat ze er zelf ziek van zijn. De bacterie komt met de mest in de wei terecht en kan hier lange tijd overleven. Dieren en mensen die met grond/aarde of mest waar deze bacterie in zit in aanraking komen kunnen een besmetting oplopen. Bij de mens kan een waterige diarree met koorts optreden. Bepaalde vormen van deze bacterie kunnen met name bij kinderen leiden tot ernstige nierproblemen.

3.3 Q-koorts

Deze aandoening wordt veroorzaakt door de bacterie Coxiella burnetii. Veel dieren zijn drager, inclusief teken en bloedzuigende insecten De belangrijkste (besmettelijke) diersoorten voor de mens zijn runderen, schapen en geiten. Meestal treden er bij deze diersoorten geen verschijnselen op, maar de dieren kunnen aborteren als gevolg van een infectie. De bacterie wordt uitgescheiden in abortusmateriaal (afgestoten vrucht, vruchtvliezen en vruchtwater), melk, speeksel, traanvocht en mest. Overdracht naar mensen kan plaatsvinden via direct contact met abortusmateriaal, mest, wol/vacht, speeksel en traanvocht. Bij de mens kan er een heftige hoofdpijn met koorts optreden, maar meestal verloopt een infectie met griepachtige verschijnselen.

3.4 Cryptosporidium

Dit is een parasiet welke meegedragen onder andere kan worden door herkauwers zonder dat deze dieren er zelf ziek van zijn. Met name lammeren en kalveren scheiden de parasiet uit en kunnen een bron zijn van besmetting voor mensen. De mens raakt besmet door contact met mest van besmette dieren.
Bij kinderen kan een infectie ernstiger verlopen dan bij volwassenen waarbij de infectie mild kan verlopen. De belangrijkste klachten zijn hevige buikkrampen en (waterdunne) diarree.

3.5 Huidschimmels

Veel dieren zijn drager zonder zelf duidelijke verschijnselen te vertonen. De mens raakt besmet door contact met schimmelsporen, deze bevinden zich op de huid en de haren van de dieren. De sporen dringen de huid van de mens binnen via kleine wondjes en sneetjes. Symptomen welke bij mensen kunnen optreden zijn jeuk, roodheid van de huid en eventueel haaruitval.

3.6 Chlamydophila

Chlamydophila psittaci komt voornamelijk voor bij kromsnavels (papegaaien en parkieten), maar ook andere vogelsoorten zoals onder andere duiven, eenden en kippen kunnen geïnfecteerd zijn met dit

agens. De symptomen van vogels zijn in het algemeen weinig specifiek. De dieren zijn suf, zitten in elkaar gedoken met de veren overeind, ze eten niet of slecht en hebben natte ogen en een natte neus. De dieren scheiden het agens uit met de neus- en ooguitvloeiing en via de mest. Hieruit kunnen door verdamping besmette aërosolen ontstaan (fijne vaste of vloeibare deeltjes in de lucht). De mens kan zich besmetten door inademen van deze aërosolen.
Chlamydophila abortus veroorzaakt abortus bij schapen en geiten. Zwangere vrouwen dienen ieder contact met schapen en geiten op bedrijven met abortus problemen te vermijden, daar het agens bij de mens eveneens een abortus kan veroorzaken. Een infectie kan overgedragen worden via water en stro (oraal???) en via aërosolen. Het agens wordt uitgescheiden in de melk en met abortusmateriaal (vruchtvliezen, vruchtwater en de afgestoten vrucht)

3.7 Pasteurella

Deze bacterie kan voorkomen in de bek en neus van dieren als herkauwers, konijnen, knaagdieren, katten, enz.. Bij herkauwers kunnen luchtwegontstekingen ontstaan die zich uiten in onder andere hoesten. Bij het konijn kunnen luchtweginfecties, oorontstekingen en abcessen ontstaan. De dieren kunnen sterven als gevolg van een infectie. Mensen kunnen besmet raken als pus uit de abcessen, neusuitvloeiing of speeksel in wondjes in de huid terecht komt.

3.8 Staphylococcus

Vrijwel alle dieren kunnen drager zijn van deze bacterie. Besmetting van mensen kan plaatsvinden via direct of indirect contact tussen mensen met huidwondjes en dragers van de bacterie. Ook door krabben en bijten van dieren kan de infectie worden overgebracht.

3.9 Echtyma

Echtyma is een virusinfectie die voorkomt bij schapen en geiten. Het komt met name bij jonge dieren voor. Er ontstaan wondjes met korsten vooral op de mond, lippen en neus. De korsten kunnen eraf vallen of door de dieren eraf geschuurd worden. Deze korsten bevatten veel virus en kunnen dan ook de infectie overbrengen naar andere dieren en mensen. Ook direct contact tussen mensen en dieren met wondjes kan de infectie overbrengen. Alle oppervlakken waaraan de zieke dieren schuren, bijvoorbeeld stal(deur), hek, paaltjes, enz, kunnen besmet zijn met virus en ervoor zorgen dat andere dieren of mensen besmet raken. De mens loopt de infectie op als virus terechtkomt in wondjes/sneetjes in de huid van onder andere de handen en armen.

3.10 Toxoplasmose

Toxoplasmose is een parasitaire infectie, veroorzaakt door Toxoplasma gondii. Jonge katten kunnen, zonder zelf ziek te zijn, gedurende enkele weken de parasiet uitscheiden. Deze komt met de feces in de aarde terecht van waaruit andere dieren en de mens zich kunnen besmetten. De besmetting bij de mens verloopt via hand-mond contact. De parasiet is vooral gevaarlijk voor zwangere vrouwen; het ongeboren kind kan hierdoor ernstige schade oplopen of de infectie kan leiden tot een abortus.

3.11 Melkerskoorts (Leptospira hardjo)

De meeste runderen die deze bacterie met zich meedragen zijn er zelf niet ziek van. Het rund scheidt de bacterie uit met de urine en kan zo de omgeving besmetten. De mens kan zich besmetten door contact met urine van de dieren of hiermee verontreinigde aarde/modder of water. De besmetting vindt plaats doordat de bacterie via wondjes of slijmvliezen binnendringt.
Ook het drinken van ongepasteuriseerde melk kan de ziekte veroorzaken. Melkerskoorts geeft bij de mens een ernstig ziektebeeld met spierpijn, buikpijn en lever- en nierstoornissen.

3.12 Yersinia enterocolitica

Deze bacterie komt in ons land voor bij varkens. De dieren scheiden de bacterie uit met de mest. De mens kan besmet raken, vooral bij kleine kinderen kan er een klinische ziekte ontstaan met koorts, buikpijn en diarree.

3.13 Hepatitis-E virus

Het Hepatitis-E virus komt voor bij varkens en wordt onder andere uitgescheiden via de mest. Dit virus kan bij mensen uit de risicogroepen leiden tot een infectie. Met name zwangere medewerkers van kinderboerderijen waar varkens aanwezig zijn moeten adequate voorzorgsmaatregelen treffen (hygiëne) om een besmetting te voorkomen. Zwangere bezoekers wordt contact met varkens(mest) ontraden.

4. Maatregelen dieren

4.1 Aanvoer dieren

Aankoop/aanvoer van nieuwe dieren is de belangrijkste oorzaak voor de insleep van nieuwe ziektekiemen op de kinderboerderij. Het is belangrijk om goede informatie over de ziektegeschiedenis van de dieren en het herkomstbedrijf in te winnen. Rundvee dient van bedrijven afkomstig te zijn waar de afgelopen drie jaar geen salmonella uitbraak is geweest of die de status ‘salmonella onverdacht’ hebben en die tevens over de status ‘leptospirose vrij’ beschikken. De status van een bedrijf is te lezen op de 'Eigen Verklaring' die het herkomstbedrijf bij een rund moet afgeven. Runderen die van een bedrijf komen waar huidschimmels problemen geven (ringworm, ringschurft) dienen bij aankomst tegen schimmels te worden behandeld. Schapen dienen van bedrijven te komen waar geen ecthyma (zere bekjes) voorkomt.
Het aankoopbeleid dient erop gericht te zijn om dieren van zo weinig mogelijk verschillende herkomstplaatsen aan te trekken.
Dieren kunnen klinisch gezond lijken maar desondanks ziektekiemen bij zich dragen en deze uitscheiden. Het is daarom sterk aan te raden nieuwe dieren voor een periode van minimaal twee, maar liefst zes weken apart van andere dieren te huisvesten (quarantaine). Dit kan eventueel ook een afgelegen of elders gelegen weitje zijn. Er mag geen contact zijn tussen deze nieuwe dieren en de al aanwezige dieren of bezoekers. De verzorging van deze dieren dient met extra aandacht te geschieden(zie 4.3).
Bij twijfel over de gezondheidstoestand van een dier, het dier niet tot de kinderboerderij toelaten.

4.2 Afzondering zieke dieren

Als bij een dier diarree of andere ziekteverschijnselen (bv hoesten, vieze uitvloeiing uit neus of ogen) gezien worden dan dient het dier in strikte afzondering van andere dieren en mensen te worden gebracht. Het dier moet in een afgesloten weide of stal komen te staan. Dit geldt tevens voor dieren met wonden waar pus uitkomt.
De dierenarts moet gewaarschuwd worden om het dierte onderzoeken. Met hem/haar kunnen nadere afspraken gemaakt worden over de behandeling en verzorging van het dier. Voor de verzorging van zieke dieren door medewerkers zie 4.3.

4.3 Verzorging zieke dieren en dieren in quarantaine

Bij verzorging van zieke dieren naast gezonde dieren dient extra aandacht te worden besteed aan de te volgen weg van de dierverzorger. Het verdient aanbeveling om de zieke dieren (en dieren in quarantaine) door een aparte verzorger te laten verzorgen. Als dit door een gebrek aan mankracht niet mogelijk is, dient er extra aandacht aan de werkwijze en hygiënemaatregelen te worden besteed. Eerst moeten de gezonde dieren worden verzorgd. Voordat hierna de weide of stal van de zieke dieren wordt betreden dient men van overall en laarzen te wisselen. De overall en laarzen die bij de zieke dieren en dieren in quarantaine gebruikt worden, dienen apart van de andere overalls en laarzen opgeborgen te worden zodat er via de kleding geen uitwisseling van ziektekiemen mogelijk is. Mocht de medewerker wondjes of sneetjes aan de handen hebben dan moet men handschoenen dragen, dit om te voorkomen dat ziektekiemen door deze wondjes het lichaam van de medewerker binnendringen. Nadat de zieke dieren verzorgd en gevoederd zijn moet de medewerker de laarzen goed schoonmaken, dit dient uitgevoerd te worden op het moment dat de stal of weide waar de zieke dieren staan verlaten wordt. Er mag niet met deze laarzen over het terrein van de kinderboerderij gelopen worden omdat eventueel nog aanklevende mestdeeltjes de ziektekiemen over de kinderboerderij kunnen verspreiden. De laarzen kunnen eventueel in een afgesloten plastic zak over de kinderboerderij vervoerd worden. Gebruiksvoorwerpen zoals touwen, halsters, emmers en dergelijke die bij zieke dieren gebruikt worden, mogen het quarantaine gebied niet verlaten.

4.4 Geboorte of abortus van dieren

Bij de geboorte van een dier komt er geboortemateriaal (vruchtvliezen, vruchtwater) in de omgeving terecht. Omdat er een aantal ziektekiemen is die via dit geboortemateriaal worden uitgescheiden dient hier voorzichtig mee omgegaan te worden. Bezoekers die de geboorte willen zien moeten op afstand gehouden worden, bijvoorbeeld achter een hek, om direct contact met geboortemateriaal te voorkomen. Als er bij de geboorte een dierenarts aanwezig is dan dienen zijn/haar aanwijzingen opgevolgd te worden.
De medewerker die de geboorte begeleidt dient schone laarzen en een verlospak aan te trekken. Dit is een plastic pak dat na afloop goed te reinigen is.
Na afloop van de geboorte dient het geboortemateriaal hygiënisch opgeruimd te worden, afvoeren in een goed gesloten zak inclusief het stro of andere materialen die met het geboortemateriaal in aanraking zijn geweest. Instrumentarium dient na afloop goed gereinigd en ontsmet te worden. Het verlospak en de laarzen moeten goed afgespoeld worden en de handen dienen goed gewassen te worden.
Mocht er bij een dier een abortus optreden dan is het noodzaak het dier in strikte afzondering te brengen. Het abortusmateriaal (afgestoten vrucht, vruchtvliezen, vruchtwater) kan ziektekiemen bevatten, welke mogelijk de oorzaak van de abortus zijn. De medewerker die bij het dier komt dient een verlospak en schone laarzen te dragen. Indien er een dierenarts aanwezig is dient zijn/haar advies opgevolgd te worden. Het abortusmateriaal dient hygiënisch opgeruimd te worden, dit wil zeggen afvoeren in een goed afgesloten zak of emmer (dit geldt ook voor voldragen dode vruchten). Zorg ervoor dat andere dieren of mensen niet in aanraking met dit abortusmateriaal komen. Reinig en ontsmet na afloop het verlospak, de laarzen en de handen goed.
Laat het dier in afzondering staan totdat de uitvloeiing verdwenen is.
Het is verplicht van runderen die aborteren een bloedmonster te laten onderzoeken op afweerstoffen tegen Abortus Bang. Neem hierover contact op met uw dierenarts. Geadviseerd wordt verder om sectie te laten verrichten op verworpen vruchten van herkauwers.

4.5 Afvoer dode dieren

De afvoer van dode dieren dient zo hygiënisch mogelijk te verlopen. De dode dieren dienen in een goed afgesloten kadaverton (eventueel grote kliko) of op een gladde plank met een goed afdekzeil zo dicht mogelijk langs de openbare weg gelegd te worden, zodat de destructiewagen die het dier komt ophalen, niet op het terrein van de kinderboerderij hoeft te komen. Als dit niet mogelijk is dient het kadaver op een goed afgesloten plaats bewaard te worden tot het opgehaald wordt. Kadavertonnen of planken dienen goed afsluitbaar en goed te reinigen te zijn. Plaagdieren dienen buiten gehouden te worden zodat er geen direct contact met een kadaver op kan treden. Nadat het dier opgehaald is dient de kadaverton goed gereinigd en ontsmet te worden.
Sleep nooit met dode dieren over de grond, hierdoor kan vloeistof die ziektekiemen kan bevatten uit het dode dier treden waardoor ziektekiemen over de kinderboerderij kunnen worden verspreid. Vervoer de dode dieren b.v. in een kruiwagen die goed te reinigen is.

4.6 Ziektepreventie dieren

Het is van groot belang om te voorkomen dat de dieren op de kinderboerderij ziek worden. Hierbij zijn onder andere een goed vaccinatiebeleid en een goed ontwormbeleid erg belangrijk. Verder spelen hier ook de voeding van de dieren en de huisvesting een grote rol.
De dierenarts kan advies geven over de maatregelen die genomen moeten worden om de dieren gezondte houden. Het verdient aanbeveling om de dierenarts regelmatig te consulteren, bijvoorbeeld eens per half jaar. Samen kan dan aan de hand van het logboek (zie 4.8) de gezondheidsstatus van de dieren nagelopen worden en kunnen diergeneeskundige handelingen uitgevoerd worden.

4.7 Hygiëne dieren

Ook bij dieren is een goed hygiëne management van groot belang. Houd de dieren zo schoon mogelijk. Verwijder dagelijks van de dieren die met mensen in contact komen de mest uit de vacht. Zet dieren met wonden (eventueel met pus) apart totdat de wonden helemaal genezen zijn, ook al zijn de dieren hier niet ziek van.

4.8 Logboek voor dieren

Het verdient aanbeveling om voor de dieren een logboek bij te houden. Hierin dient te worden vermeld:

- het aantal dieren en de diersoorten die op de kinderboerderij aanwezig zijn
- de identificatie van de dieren
- datum en plaats van aankoop/aanschaf van nieuwe dieren
- afvoer van dieren met de reden erbij, bijvoorbeeld ziekte

- gezondheidsstatus van de dieren, hierbij dient onder andere ziekte en medicijngebruik vermeld te worden.

Met de dierenarts kan tijdens zijn bezoek dit logboek doorlopen worden. Hij krijgt dan een indruk van de herkomst en gezondheidsstatus van de aanwezige dieren, kan deze beoordelen en eventueel verbeteren (zie 4.6).

5. Maatregelen omgeving

5.1 Mest opruimbeleid

Mest is een belangrijke bron voor overdracht van ziektekiemen op andere dieren of mensen. Daarom is het van groot belang dat er zo weinig mogelijk contact met mest mogelijk is. Verwijder iedere dag voordat de kinderboerderij open gaat alle mest in de gebieden waar bezoekers mogen komen. Dit wil zeggen looppaden, gebieden met een harde ondergrond en weiden die toegankelijk zijn voor mensen. De weiden zijn belangrijk, omdat mensen hier doorheen lopen en de mest met de schoenen over de kinderboerderij kunnen verspreiden. In de stallen moet de mest zo vaak mogelijk verwijderd worden om te voorkomen dat de mest gaat ophopen en ziektekiemen hierin kunnen overleven.
Zorg ervoor dat kruiwagens waar mest of resten hiervan in zitten buiten bereik van bezoekers worden neergezet. Gebruik kruiwagens die goed te reinigen zijn.
Houd mensen uit een modderige weide. Met de schoenen kunnen dan mestresten en ziektekiemen die in de modder zitten over de kinderboerderij verspreid worden. Verplaats dieren uit een modderige weide naar een plaats met een harde ondergrond zodat kinderen de dieren nog wel kunnen aaien en knuffelen zonder direct in aanraking met de modder te komen.
Ververs zo vaak mogelijk het water in de drinkbakken en houd de drinkbakken schoon.Water met mest is een verspreidingsbron van ziektekiemen op de kinderboerderij. Zorg ervoor dat drinkbakken buiten het bereik van bezoekers staan, omdat met name kinderen de behoefte hebben hier met hun handen in te gaan zitten spelen en zo in contact kunnen komen met ziektekiemen.

5.2 Reiniging en ontsmetting

Het regelmatig reinigen van stallen en omgeving is van belang om verspreiding van ziektekiemen die onder andere in mest- en voederresten kunnen overleven te voorkomen. Zorg ervoor dat voordat begonnen wordt met het reinigen van de stallen de dieren hieruit verwijderd worden evenals losse voerbakken en andere voorwerpen die in de stallen aanwezig zijn. Verwijder hierna strooisel, mest, voederresten, en dergelijke uit de stal. Het is ook belangrijk dat de wanden goed gereinigd worden. Van wanden en andere oppervlakken kunnen mest- en voederresten verwijderd worden met water met eventueel een reinigingsmiddel. Zorg ervoor dat de stal bezemschoon is voordat er nieuw strooisel/hooi/stro in de stallen wordt gebracht. Gebruik voor reiniging en ontsmetting een geregistreerd reinigings- of desinfectiemiddel met op het gebruiksvoorschrift de juiste indicatie, b.v. dierverblijven.

5.3 Opruim- en afvalbeleid

Rommel en afval trekken plaagdieren aan, hierdoor is het belangrijk dat dit steeds goed opgeruimd wordt. Ruim dagelijks alle rommel op om te voorkomen dat plaagdieren dit als schuilplaats gaan gebruiken. Hierdoor is het ook belangrijk dat het afval goed afgesloten wordt bewaard. Zorg dat verdeeld over de kinderboerderij voldoende afvalbakken staan waar bezoekers hun afval in kwijt kunnen. Geef voor het publiek duidelijk aan waar deze afvalbakken staan, dit kan bijvoorbeeld via een bord.

5.4 Voorkomen en bestrijding van plaagdieren

Onder plaagdieren, ook wel ongedierte genoemd, worden bijvoorbeeld ratten en muizen verstaan. Deze plaagdieren kunnen ziektekiemen bij zich dragen en verspreiden op de kinderboerderij. Ook andere dieren zoals vogels en katten kunnen echter ziektekiemen verspreiden evenals insecten. Plaagdieren komen op rommel, voerresten en mestresten af. Probeer dit zoveel mogelijk te voorkomen door een goed opruimbeleid (zie 5.1, 5.3 en 5.5). Verder zoeken plaagdieren schuilplaatsen, zorg ervoor dat gebouwen zoveel mogelijk afgesloten zijn zodat deze voor plaagdieren minder toegankelijk zijn. Maak in stallen zoveel mogelijk gaten en kieren dicht om te voorkomen dat plaagdieren zich gaan nestelen.
Voor de bestrijding van plaagdieren kan bij de gemeente reinigingsdienst informatie verkregen worden.

5.5 Voeropslag

Omdat voerresten (kracht- en droogvoer) plaagdieren aantrekken is het belangrijk dat deze zoveel mogelijk opgeruimd worden. Bewaar het voer goed afgesloten. Verwijder voerresten dagelijks uit de omgeving van de voeropslag en uit de omgeving van de dieren.

5.6 Vuile en schone weg

Het vuile en schone weg principe is belangrijk voor een goede hygiëne op een kinderboerderij. Dit houdt in dat er paden zijn waar alleen medewerkers/vrijwilligers komen die intensief contact hebben

met de dieren en de mest van deze dieren. En dat er een schone weg is waar bezoekers over kunnen lopen. Op deze schone weg komen geen dieren, maar ook geen medewerkers/vrijwilligers met laarzen of ander schoeisel waarmee ze in de weiden of stal gelopen hebben. De schone weg moet dus echt schoon blijven.

5.7 Informatiebord

Er is een informatiebord aanwezig om de bezoekers te informeren over de belangrijkste gedragsregels op de kinderboerderij. De tekst hiervoor staat in Hoofdstuk 9 van deze Code.

5.8 Schoenenborstel

Er is een schoenen- laarzenborstel aanwezig waarmee bij het verlaten van de kinderboerderij het schoeisel van medewerkers/vrijwilligers en bezoekers kan worden gereinigd.

6. Bescherming medewerkers/bezoekers

6.1 Hygiënebeleid

Een goed hygiënebeleid is op een kinderboerderij van het allergrootste belang om besmettingen van medewerkers en bezoekers met door dieren meegedragen ziektekiemen te voorkomen. Het hygiënebeleid dient ook de persoonlijke hygiëne, waarbij de nadruk ligt op het goed wassen van de handen na contact met dieren of omgeving van de dieren, te omvatten.
Zorg ervoor dat de medewerkers goed van het hygiëne management en van deze code op de hoogte zijn zodat ze de bezoekers hierover kunnen informeren.
Om te zorgen dat medewerkers en bezoekers veilig op de kinderboerderij kunnen eten is het belangrijk een gedeelte van de kinderboerderij aan te wijzen als eetgelegenheid. De eetruimte voor medewerkers kan een andere zijn dan die voor bezoekers. Alleen in dit deel mag er dan gegeten worden. Dit deel mag niet toegankelijk zijn voor dieren. Houd deze eetgelegenheid dagelijks goed schoon, verwijder eventueel met de schoenen meegenomen mest zo snel mogelijk. Zorg voor voldoende afvalemmers en leeg deze iedere dag voordat de kinderboerderij verlaten wordt, om te voorkomen dat plaagdieren hierdoor aangetrokken worden (zie 5.4).

6.2 Handenwasfaciliteiten

Naast een algemeen hygiënemanagement is ook de persoonlijke hygiëne van belang.
Omdat dieren ziektekiemen met zich mee kunnen dragen, bijvoorbeeld in mestdeeltjes die aan de vacht kleven is het belangrijk om na het aanraken van dieren altijd de handen te wassen. Echter ook na het aanraken van voer, drinkwaterbakken, grond/gras en dergelijke is het belangrijk om de handen te wassen. Zorg voor voldoende handenwasgelegenheden met stromend water, zeepdispenser en wegwerphanddoeken. Houd de handenwasgelegenheden dagelijks schoon; zorg altijd voor een gevulde zeepdispenser en voldoende handdoekjes. Zorg ervoor dat er een wastafel op kinderhoogte aanwezig is. Plaats deze handenwasgelegenheden zoveel mogelijk op de route die mensen lopen van de plek waar ze met dieren in aanraking komen naar de plek van de eetgelegenheid of de uitgang.
Ook mensen die niet op de kinderboerderij eten, moeten voor ze de kinderboerderij verlaten de handen goed wassen.
Ook medewerkers moeten goed de handen wassen na contact met dieren, mest of omgeving. Dit is met name van belang voordat andere werkzaamheden worden aangevangen, vóór het eten en voordat de kinderboerderij aan het eind van de dag verlaten wordt.
Hang duidelijk zichtbaar voor bezoekers een bord op met instructies:

- was handen met water en zeep na aanraking van de dieren
- was handen met water en zeep voor het eten
- was handen met water en zeep voor het verlaten van de kinderboerderij
- raak gezicht en mond zo min mogelijk aan voordat de handen met water en zeep gewassen zijn
- eet of drink niet tijdens contact met de dieren
- eet of drink alleen op de daarvoor aangewezen plaats(en)
- eet geen voedsel dat op de grond is gevallen
- eet niet van het voer dat bestemd is voor de dieren

Zie hiervoor ook Hoofdstuk 5.7 en 9.

6.3 Zwangerenbeleid

Een goede hygiëne is zeker voor zwangere vrouwen van groot belang. Laat zwangere vrouwen geen stallen/hokken uitmesten omdat er ziektekiemen kunnen zijn die juist voor zwangere vrouwen extra gevaar kunnen opleveren. Houd zwangere vrouwen uit de buurt van zieke dieren, de geboorte van dieren en aborterende dieren. Het goed en regelmatig handen wassen is bij deze groep van extra groot belang.

6.4 Bijt- en krabincidenten

Wanneer mensen in contact komen met dieren komt het nogal eens voor dat de mens kleine (schaaf)wondjes oploopt als gevolg van krabben of eventueel bijten van de dieren. Zorg ervoor dat er op de kinderboerderij een EHBO-kistje aanwezig is om wondjes direct te kunnen ontsmetten en af te plakken.
Indien na een incident de huid oppervlakkig beschadigd is, dus bijvoorbeeld bij enkele schrammen of schaafwondjes, dan moet de plek eerst goed gereinigd en ontsmet worden met Betadine en worden afgeplakt met een pleister.
Is er sprake van een diepere wond dan is het raadzaam de medewerker/bezoeker het advies te geven naar zijn/haar huisarts te gaan.

7. Begripsbepalingen

Besmetting: overdracht van ziektekiemen van dier naar mens, dier naar dier of van mens naar dier. Dit kan door direct contact, maar ook door indirect contact via bijvoorbeeld voedsel, mest, handen, ed.

Dermatofyten: schimmels, die infectie van de huid kunnen veroorzaken.

Hygiëne: het geheel van maatregelen en activiteiten die gericht zijn op het verkrijgen en handhaven van een schoon leefmilieu om de kans op ziekten te voorkomen.

Hygiënecode: voorschrift dat aangeeft hoe een optimale hygiëne bewerkstelligd wordt.

Infectie: een besmetting met ziektekiemen die zich in het lichaam kunnen handhaven en vermeerderen en daarbij ziekteverschijnselen kunnen veroorzaken.

Kadaver: een dood/gestorven dier.

Ontsmetten: het verlagen van het aantal ziektekiemen tot een aanvaardbaar niveau.

Organisch materiaal: materiaal dat bestaat uit (restanten van) dierlijk of plantaardig weefsel.

Persoonlijke hygiëne: geheel van maatregelen en activiteiten die gericht zijn op het handhaven van de gezondheid, voor zover direct gerelateerd aan het menselijk lichaam.

Plaagdieren: hiermee worden ratten, muizen, kakkerlakken, vogels, enz bedoeld, ook wel ongedierte genoemd. Dieren die zichzelf toegang verschaffen tot gebouwen en/of stallen. Plaagdieren kunnen ziektekiemen met zich mee dragen en deze verspreiden.

Reinigen: het nat of droog verwijderen van vuil en organisch materiaal en het reduceren van het aantal micro-organismen.

Reinigingsmiddel: een middel dat gebruikt wordt voor het verwijderen van vuil en organisch materiaal en het reduceren van het aantal kiemen.

Desinfectie: afdoden van micro-organismen pathogene inbegrepen.

Desinfectiemiddel: een middel dat micro-organismen, ziekteverwekkende inbegrepen, afdoodt.

Voedselinfectie: een infectie door ziektekiemen die via het voedsel in het maagdarmkanaal van de mens zijn gekomen, zich daar nestelen en door schade aan de darmen aan te richten ziekteverschijnselen veroorzaken.

YOPI's: engelse afkorting; verzamelnaam voor mensen met een verminderde weerstand tegen ziekten, zoals jonge kinderen (inclusief baby's), oudere mensen, zwangere vrouwen en mensen met een verminderde weerstand als gevolg van een ziekte of een bepaald medicijngebruik.

Ziektekiemen: tot de ziektekiemen worden bacteriën, virussen, schimmels en parasieten gerekend.

Zoönosen: met zoönosen worden die infecties bedoeld die overdraagbaar zijn tussen dieren en mensen.

8. Checklist

Maatregelen dieren

O goed aankoop beleid nieuwe dieren
O quarantaine mogelijkheden aanwezig
O goede werkwijze en hygiëne bij verzorging van nieuwe of zieke dieren
O aparte overall, laarzen en gebruiksvoorwerpen in het quarantaine gebied
O moederdier afgezonderd bij en na geboorte of abortus
O aanwezigheid verlospak en schone laarzen
O aanwezigheid kadaverton of gladde plank met afdekzeil
O aanwezigheid (goed bijgehouden) logboek

Maatregelen omgeving

O looppaden/weiden zijn mestvrij gemaakt voordat bezoekers de kinderboerderij betreden
O goed te reinigen/desinfecteren kruiwagen aanwezig
O goede reinigingsmiddelen/desinfectiemiddelen zijn aanwezig en worden gebruikt
O omgeving ongunstig gemaakt voor plaagdieren
O rommel/ afval opgeruimd
O voerresten opgeruimd
O gebouwen goed afgesloten
O gaten/kieren in stallen/gebouwen gedicht
O afwezigheid van schuilplaatsen voor plaagdieren
O voldoende afvalbakken op het terrein aanwezig
O informatiebord voor bezoekers aanwezig
O schoenenborstel aanwezig
O schone-vuile weg principe toegepast

Maatregelen medewerkers/bezoekers

O aparte eetgelegenheid voor bezoekers en personeel aanwezig
O eetgelegenheid is schoon en mestvrij
O voldoende afvalemmers aanwezig
O handenwas faciliteit
O stromend water
O gevulde zeepdispenser
O voldoende handdoekjes
O wastafel op kinderhoogte
O faciliteit op route naar eetgelegenheid/uitgang
O bord met instructies voor hygiëne regels voor bezoekers bij ingang aanwezig
O zwangerenbeleid
O EHBO-kistje met toebehoren aanwezig

9. Informatiebord voor bezoekers

In de eigenlijke Code (Hoofdstuk 2) is aangegeven dat er bij binnenkomst van de kinderboerderij een informatiebord voor bezoekers moet staan. Naast de andere maatregelen die gericht zijn op verbetering van de hygiëne is dit een zeer belangrijk element. De bezoeker van de kinderboerderij moet daarmee geïnformeerd worden over twee wezenlijke zaken:

- De maatregelen die hij zelf kan nemen om de risico's voor zichzelf en voor de meegenomen kinderen te beperken.
- De reden waarom het noodzakelijk is deze maatregelen te nemen. Immers de beste motivatie wordt verkregen als de bezoekers zich realiseren dat er risico's aanwezig zijn en waarom. Alleen dan mag worden verwacht dat de voorgestelde beschermingsmaatregelen ook worden uitgevoerd.

De tekst op het informatiebord dient aan deze voorwaarden te voldoen en eveneens op alle kinderboerderijen eenduidig te zijn. Dit is de reden om een standaard tekst voor te schrijven. Het informatiebord moet bij binnenkomst in de kinderboerderij voldoende opvallen. Een zelfde bord op de plek waar gegeten kan worden, is uiteraard een goede zaak.
De tekst op het bord moet in een zodanige lettergrootte zijn gesteld dat deze opvalt en duidelijk leesbaar is. Het bord moet op een hoogte staan die het zowel voor volwassenen als voor kinderen mogelijk maakt om de tekst te lezen.

Tekst:
Alle dieren dragen ziektekiemen bij zich. Sommige hiervan kunnen infecties bij mensen veroorzaken. Met name jonge kinderen zijn gevoelig voor bepaalde ziektekiemen. Een besmetting kan worden overgedragen door aaien en knuffelen maar ook via mest op de grond. De risico's op een besmetting zijn gering. Met eenvoudige hygiënische maatregelen kunnen deze nog aanzienlijk worden verminderd!

1. **Was de handen met water en zeep na aanraken van de dieren**
2. **Was de handen met water en zeep voordat er iets gegeten wordt**
3. **Vermijd het aanraken van gezicht en mond voordat de handen gewassen zijn**
4. **Niet eten en drinken in de dierweiden maar alleen op de daarvoor aangewezen plaatsen**
5. **Volg de aanwijzingen van de beheerder op**

Voor eventuele vragen kunt u terecht bij de beheerder of belt u met de meldkamer van de Voedsel en Waren Autoriteit: 0800-0488.
Meer informatie staat op de website: www.vwa.nl